

Forfatter: Oehlenschläger, Adam

Titel: Poetiske Skrifter IV

Citation: Oehlenschläger, Adam: "Poetiske Skrifter IV", i Oehlenschläger, Adam: *Poetiske Skrifter IV*, udg. af H. TOPSØE-JENSEN , 1926-1930, s. VI. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-oehl04val-shoot-idm140153725283088/facsimile.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Poetiske Skrifter IV

fransk Frivolitet og tysk Mystik; som skyede det ekstravagante og det unaturlige, skræmmedes af det hæslige og det sære, men som hyldede Mennesket i dets højeste harmoniske Udfoldelse. Her var Grundvolden lagt for Guldalderen i den danske Litteratur.

Saa snart Oehlenschläger havde fundet sig lidt tilrette i Paris, begyndte han Arbejdet paa en ny Tragedie. Emnet skulde være nordisk. Allerede 23. November 1806 skrev han hjem efter Wilkina-Saga, Biörnens Kæmpe-Dater og Vedels Saxooversættelse. Men han har aabenbart ikke haft Lyst til at vente paa Bøgerne, om de da, overhovedet nogensinde er kommet til Paris, for kort efter træffer vi ham fuldt optaget af at excerpere anden og tredje Tome af Suhms Historie af Danmark, som Brøndsted havde skaffet fra Nationalbiblioteket. Det var Planen at skrive en dansk Tragedie efter den norske »Hakon Jarl«; i »*Palnatoke*« fandt han hurtigt et passende Emne, »og jeg valgte det saameget heller, da det sluttede sig til en Tidsalder, jeg alt i Halle temmelig grundigt havde studeret.« Hans bevarede Uddrag af Suhms digre Kvarter viser, at han straks har haft sin Opmærksomhed fæstet paa Jomsvikingerne. Derpaa optegner han i broget Fylde Træk fra Danmarks Konge- og Kirkehistorie; følger Suhm paa hans Digressioner med Normannerne over Europa, har ogsaa Blik for smaa kulturhistoriske Lokalfarve-Finesser. 3. Februar 1807 skrev han til Kamma Rahbek: »En Orm kan ikke bore sig dybere ind i gammelt Træ, end jeg for nærværende Tid gjør i den gamle danske Historie; hvilket vel om nogen Tid vil kom-

VI

me til at yttre sig i Frugter, der skal sendes Eder vel indpakkede, naar de ere modne.« Ti Dage senere kunde han læse Begyndelsen af sit nye Drama for Brøndsted. Først havde han tænkt sig det som et Heltelystspil om Jomsborgs Grundlæggelse, men allerede 24. Februar noterer Brøndsted med Bifald i sin Dagbog, at Oehlenschläger har bestemt sig for en tragisk Udgang. Hver Dag sad Digteren støt ved sit Skrivebord fra Kl. 8 Morgen til Kl. 4 Eftermiddag; hans lykkelige Arbejdshumør og kække Fremtidsforhaabninger lyser op i et muntret Brev til Christiane fra 4. Marts, hvori det helt overgivent hedder: »Hver Tragoedie vil blive mig et sandt Lystspil. For den første Akt kiøbe vi Lys og Brænde, for den anden Logis, for den tredje Klæder, for den fjerde Mad og for den femte giøre vi Traktement, og kiøbe Hunde med sorte Snuder, som kan lege med vore Børn.«

I April var Tragedien færdig, men først midt i Juni afsendtes Manuskriptet til København, hvortil det naaede en Maaned senere. Rahbek skulde føre Tilsyn med Trykningen, og de to Venner vekslede forskellige Breve i den Anledning. Det forfærdelige Ulykkesbud om Københavns Bombardement satte sine Spor i en vigtig Tilføjelse i Palnatokes store Tale i anden Akt; et Par Ændringer synes efter Rahbeks Forslag at være foretaget i fjerde Akt. Endnu saasent som i Marts 1808 sendte Oehlenschläger Rahbek »en lille Tilsats til Palnatoke«. Først den 4. November samme Aar meddelte det kgl. Teaters Direktion, at Stykket var antaget til Opførelse.

I et smukt Digt »Til Rahbek. Med Sørgespillet Palnatoke« har Oehlenschläger selv fremhævet sit

nye Værk som et dansk Sidestykke til »Hakon Jarl«, men samtidig peget paa dets større Jævnhed. Det er de danske Bakker overfor de norske Fjælde. Sammenligningen er træffende; ikke blot Stilen og Menneskeskildringen er mindre ophøjet end før, ogsaa den nye Tragedies Idé. I »Hakon Jarl« staar Kampen mellem selve Religionerne; Hedenskabet og Kristendommen. »Palnatoke« behandler det samme Tidsskifte; Modstanderne er ogsaa her Hedninger og Kristne, men et religiøst Drama er Tragedien ingenlunde. Det er ikke Kristendommen i og for sig, som det ærlige Hedenskabs Repræsentant bekæmper, men »Munkelist og Svig«. Synspunktet er rent etisk; det er den sunkne Moral, Palnatoke vil reformere. »I »Palnatoke« fremstilles det Onde, der atter er en Følge af *Blødheden*, og den modsætter den atter *Heltekraften*« (til Rahbek, Marts 1808).

Tendensen er tydeligt bestemt af Pariseropholdet; den er rettet mod Syden (Franskmændene) og imod Catholicismen (Schlegelerne). Modsetningen er ikke Hedenskab og Kristendom, men gammel Kraft og ny Blødgighed, Fromhed og Kirkevælde. Paa det 18. Aarhundredes Vis opfattes Kristendommen sødeligt som »en uskyldig Lære om stille Dyd«; og Stykkets Helt er ikke blot ærlig Nordbo, han er ogsaa god Lutheraner! Digteren gaar end ikke af Vejen for at rettede sit Publikum i saa Henseende ved et lille Ordspil (se Side 30). I Grunden betyder det religiøse ikke mere for Palnatoke end for hans Modstander Popo; hans Guder er kun personificerede Begreber; han selv er Rationalist og yderst tolerant. Han kæmper for et etisk Ideal, der holder den rette Midterkurs mellem Kraft og Fromhed. Det vilde Heden-

VIII

skab og den lumre Munkepest fra Syden er ham i lige Grad imod.

Reaktionen mod den katolske Romantik har ført Oehlenschläger dybt tilbage i det 18. Aarhundrede. Han spiller Lessing ud imod Brødrene Schlegel, ikke blot hans Æstetik, men hans Livsanskuelse. Den kyniske Popo og den hæderlige Fangefoged stammer direkte ned fra Patriarken og Klosterbroderen i »Nathan der Weise«. Og midt i Jomsvikingernes Forsamling forkynder Humanitetens Ordfører Thorvald Vidførelse sin borgerlige, republikanske Pacifisme; med næsten barok Tydelighed demonstrerer Tragedien, hvorledes den raa Kraft kommer til kort i Sammenligning med den fredelige Mildhed. Pudsigt, men i Grunden rørende, er Scenen mellem Thorvald og Bue — en Apoteose af Oplysningstidens Klubmand og Vennesalighed.

Men som det gik i »Hakon Jarl«, saaledes gaar det ogsaa her: »Stykket forskydes fra at være et tragisk Brud mellem mer eller mindre ligeberettigede Ideer til at blive en Forherligelse af en enkelt Person, nemlig Palnatoke« (Clemens Petersen). Spørgsmaalet om Modsetningen mellem Kristendom og Hedenskab viger Pladsen; Interessen samler sig om Heltens tragiske Overdøelse og hans Sønning af den med Døden.

I »Hakon Jarl« søgte Digteren at skabe et vist Balanceforhold mellem de to kæmpende Magter. I »Palnatoke« er hele Sympatien paa Hedenskabets Side. Den samme Tendens finder vi i Karaktertegningen; Fordelingen af Lys og Skygge er grel og skarp, Overgangene savnes.

Naar »Palnatoke« trods sine mange store Skønhe-

der ikke er lykkedes helt for Digteren, er det især Hovedpersonens Skyld. Opgaven har været for vanskelig: at faa et virkeligt Menneske ud af den tænkte Idealfigur. Palnatoke er først Helten, det personificerede gamle Norden. Denne Side af Karakteren er fortrinligt gennemført: en stærk Mand, som forener personlig Myndighed med en koldblodig Dristighed og en udpræget Æresfølelse, der foretrækker Døden for Ydmygelsen. Palnatoke er ærlig og aaben baade mod Venner og Fjender; han er rask og slagfærdig i Ordskiftet med sine Modstandere. Men bag hans rolige Selvbeherskelse lurer Overilelsen; han kan tirres saalænge, at han handler paa en Maade, som han selv ved roligt Overlæg vil fortryde. Helten er kun et Menneske, og det menneskelige kræver sin Ret.

Som Digteren i de første Akter har skildret Palnatoke, er det forstaaeligt, at Drabet paa den værge-løse Konge trods alt maa forekomme ham en Plet paa hans blanke Skjold, selv om Motiveringen nok kunde være mere overbevisende. Og man tør følgelig heller ikke forkaste den rigtignok meget haartrukne, men ganske subtilt opfundne Slutning, som forøvrigt har den unge Brandes' Autoritet for sig: Fjenderne skal ikke fælde Palnatoke, Skæbnen selv fører det dræbende Hug. Palnatokes personlige Rolle i Tragedien er da denne: en pletfri Mand udfører i Hidsighed en vanærende Handling, og han tager med oprejst Pande sin Straf, da den højere Retfærdighed sker Fyldest.

Men Palnatoke er ikke blot Helten. Han er dernæst som Moralist og Politiker Digterens Talerør, og han er Patrioten, atter et Begreb fra Humanitetens store Aarhundrede. Han øver ingen Privathævn.

X

men kæmper for Rigets Sag, og han drives kun ved Kongens tyranniske Optræden til Oprør. Oehlenschläger har villet for meget paa en Gang; han har villet forene uforenelige Bestanddele, og derfor er Figuren gaaet i Stykker for ham.

Baggrunden for Palnatokes lysende Fortjenester er den rænkefulde Konge, som repræsenterer den populære Opfattelse af den mørke Middelalder. Digteren har i unødigt Grad belæst ham med Skyld, f. Ex. for Broderen Knud Danstads Drab, for derved at retfærdiggøre Palnatoke. Men som Karakter er han ikke uden Interesse. Harald er Oldingen, der stadig hænger ved Livet, og han er »den forbyderiske Munkekonge«, som uretmæssigt har tilranet sig Kronen. Hans herskende Egenskab er en daarlig Samvittighed. Af politiske Grunde har han svigtet sine Fædres Tro, og hans Kristendom er kun en tynd Færnis. Hykleri og lumske Beregning, Hævn-gerrighed og Fejghed bestemmer hans Handlinger. Hans Raad-giver Popo er skildret som den katolske Bedrager, Magtpolitiker, der er parat til at ofre Harald for Svend: kort sagt, Jesuiten, som det 18. Aarhundrede forestillede sig ham, der kynisk forkynder sin Lære, at Hensigten helliger Midlet.

Af Vigtighed er endelig Thorvald, hvem Oehlenschläger ønsker opfattet som »en erfaren Mand, som imponerer selv Heltene ved sin stille, fornuftige Kraft.« Han erkendte isøvrigt selv senere, at Figuren var »behandlet noget for blød og modern. Havde jeg i Paris havt Thorvald Vidførles Saga, saa vilde jeg givet denne Charakter meer af sin Tidsalders Kolorit.« Ideen at anbringe den fredsæle Viking i Stykket har Digteren sikkert faaet ved at mindes

sin gamle Lærer Edvard Storms yndede Vise »Svend Tveskjæg havde sig en Mand, som Thorvald hed«. Og til Udførelsen har han efter egen Tilstaaelse laant vigtige Karaktertræk fra sin fine og elskelige Svoger Carl Heger. Baade Punschevisen og den stilfærdige Bibliotekar forklarer saaledes den ejendommelige Figur, den vidtberøjste Thorvald gør i det raske Jomsvikingselskab.

Bifigurerne er gennemgaaende ypperlige som den lystige Bue og den kække Vagn. Man har især beundret den brave Fangeløjed, der dog smager vel meget af det borgerlige Lystspil. Snarere fortjente den misundelige Fiolnir at fremhæves, der er tegnet med faa og sikre Streger, og især Kong Svend, en af Oehlenschlägers bedst gennemførte Karakterer. Som sin Far er han en svag Mand, men han er en hæderlig Mand, og hans bratte Omslag i sidste Akt, hvor Sønnefølelsen sejrer, saa at han foruægter sin Fosterfader og Ven, er kort, smukt og overbevisende motiveret.

Men Tragediens betydeligste Værdier ligger i Kompositionen og Stilen. Digterens eneste Kilde er, som allerede nævnt, Suhms »Historie af Danmark«, og den er behandlet med Frihed. Baggrunden for Handlingen og Lokalkoloriten baseres paa Optegnelser om den politiske og den kirkelige Historie, om Normannernes Hærgen i Europa, Popos Jærnbyrd, Jomsvikingerens Samfund i Julin. Og koncentreret om Aaret 991, til hvilket Suhm sætter Harald Blaa-tands Død, placeres nu en Række Hovedoptrin: Skiløbet og Bueskydningen, Jomsborgs Stiftelse (Suhm: 984), Thorvald Vidførers Episoden (fra Svends Landflygtighed i England), den symbolske Scene med Bau-

XII

tastenen; Kongens Død og Opgøret mellem Svend og Palnatoke (993).

Overalt ændrer og omdigter Oehlenschläger. I Kilden skyder Palnatoke først Æblet af Sønnens Hovede og foretager dernæst det dumdristige Skiløb ned af Kullen. Digteren har med sikker Sans for det dramatisk rigtige ombyttet de to Optrin og derved opnaaet en meget virkningsfuld Stigning, ligesom han har ændret Motiveringen for Kongens Optræden: naar han befaler Palnatoke at skyde, er det for at hævne en personlig Krænkelser, idet Jarlen har prælet med, at han var en bedre Skytte end Kongen. Vagns Ankomst til Jomsborg, hvor han med sit Skib tilkæmper sig Adgang til Vikingsamfundet, erstattes med den friske Scene i anden Akt, hvor Bue kaster den uopdragne Hvalp, der forstyrrer de ældres forstandige Samtale, ud af Vinduet. Frit opfundet er Palnatokes Møde med Popo og Skoftes natlige Attentat, som tjener til at undskylde Drabet paa Kongen som Selyforsvar. Kongens Død er mere heroisk end hos Suhm, hvor Palnatoke nok saa respektløst fra et Baghold skyder ham en Pil gennem Bagen, da han et Øjeblik er gaaet afsides om Natten. Ceremoniellet ved Gravøllet er hentet fra Suhms Fortælling om det fælles Gravøl, hvormed Svend Tveskæg hædrede sin Faders, Strutharalds og Vesets Minde, og hvor Jomsvikingerne aflagde deres letsindige Løfte om at bekrige Hakon Jarl. Efter Drabet af Harald forsvandt Palnatoke klogeligt til England og indfandt sig efter gentagne forgæves Opfordringer først to Aar senere paa Svends udtrykkelige Befaling i Kongshallen. Her udspillede nu den virkningsfulde Scene med Pilen, som var fundet i Kongens Lig. Men

XIII

da Palnatøke var mødt fuldt rustet og med hundrede Mand i sit Følge, beherskede han uden Vanskelighed Situationen. Han huggede Fialnir ned, forlod uanstøtet Gildet, drog til Jomsborg, hvor han senere døde af Sygdom. Digteren har altsaa fra først til sidst søgt at løfte sin Helt op i et højere Plan, end han fandt ham i sin Kilde.

Over denne Scenerække har Oehlenschläger bygget Handlingen. Den er koncentreret om det kortest mulige Spænd af Tid. De to første Akter spiller i Løbet af et Døgn; ved Slutningen af anden Akt er vi naaet til den anden Dags Morgen. Samme Eftermiddag (eller muligvis først den næste?) foregaar tredje Akt, den paafølgende Nat fjerde Akt, og femte Akt udfylder den næste Dag. I teknisk Henseende er »Palnatøke« et af Digterens klarest disponerede og bedst gennemførte Værker.

Mønstergyldig er, som bestandig i Oehlenschlägers Teater, første Akt, Ekspositionen. Den begynder langsomt, lidt omstændeligt, med en omhyggelig Redegørelse for Handlingens forskellige Udgangspunkter, vokser saa i et mægtigt crescendo op til den yderst virkningsfulde Finale. Palnatøkes Magt fornemmes allerede gennem Bispens og Kongens Samtale. Da bryder Budskabet om hans vidunderlige Redning fra Skiløbet ind i den forhastede Glæde over hans Død. Svonds daarlige Forhold til Faderen spænder yderligere Forventningerne, og saa følger Heltens glimrende Entré. Nu udvikler Begivenhederne sig Slag i Slag; to Livsanskuelser, det gamle Norden og Middelalderen, to personlige Fjender, Palnatøke og Harald, tørner sammen, og efter den ypperlige, i

dramatisk og teatralisk*) Henseendelige fuldendte Bueskydningsscene, opsigter Palnatoke Kongen Huldskab og Troskab og gemmer den skæbnesvangre Pijl ved sit Bryst, et Motiv, der gaar som den røde Traad gennem hele Handlingen. Som en god Førsteakt skal gøre det, peger Akten fremover: Maalet er fuldt, der maa sættes en Dømmning mod den alt overskyllende sydlandske Fordærvelse!

Helt paa Højde med Introduktionen holder Stykket sig ikke, men Handlingen skrider dog stadig frem i klare, levende Optrin. I anden Akt stifter Palnatoke sit store Forbund, bygget paa strænge Love, som skal standse Borgerkrigen, genrejse Riget og sætte Svend paa hans uværdige Faders Trone. Digteren har søgt for Afveksling i den megen teoretiske Præken ved den raske Vagn Akisen-Scene; han har psykologisk forberedt Katastrofen i sidste Akt ved at vise os Bues ubændige Hidsighed, og han har stillet et humant Ideal (Thorvald) op mod Vikingemagten. Akten slutter med en dramatiseret Anekdote, der forkynder, at den aabne Kamp er begyndt.

I tredje Akt mødes Idealisten og Magtpolitikerens, Palnatoke og Popo, i en dreven Folkekomediescene med et rigt Opbud af drabelige Overraskelseeffekter. Situationen er tilspidset til det yderste: Palnatoke og Svend har villet en ærlig og aaben Fejde; nu er den unge Konge blevet et Offer for sin Fars Troløshed, og hans Liv staar maaske ikke til at redde. Paa dette Punkt --- Befrielsen --- slappes Digterens faste Greb om Emnet, og Thorvald Vidførel-

*) Den sceneteknisk rigtige Maade, hvorpaa Skuddet foregaar med et for Tilskueren usynligt Maa!

Episoden, denne dramatiske Fabel om Dydens Magt, faar Lov til at brede sig til Skade for Hovedhandlingen.

Det mislykkede Anslag mod Svend tvinger i fjerde Akt den gamle Konge (under Akkompagnement af alskens Skrækromantik) til at forsøge et afgørende Stød mod Hovedfjenden Palnatoke ved at sende ham Morderen Skofte paa Halsen. Ved dette tredje Aftens tat mod hans Liv er det ude med Palnatokes Taalmodighed; Pilen ved hans Bryst bliver Straffens Redskab, og i den schillerske Slutningsscene fælder han højtideligt sin kronede Modstander, der forgæves trygler ham om Livet.

Femte Akt: Katastrofen. Mordet faar Svend til at mindes, at han er sin Fars Søn. Og det forstyrrer Ligevægten i Palnatokes Sind. Han fortryder ikke sin retfærdige Hævn, men han skammer sig over, at han ikke gav Harald Lejlighed til at kæmpe for sit Liv, men skød ham værgeløs ned. Først hans eget Blod afvasker Pletten paa hans Ære, og han dør, forsonet med Skæbnen, som Sejrherreren paa Højden af sin Livsbane.

Den klare Komposition er Tragediens ene Fortrin, det andet er Stilen. Af Betydning for den sikre Sprogtonc blev Benyttelsen af A. S. Vedels »Svend Tiuvskiægs Historie«, som Oehlenschläger har studeret i Paris. Hans Optegnelser fra den lille Bog viser hans Sans for de fyndige og malende Vendinger; i det Udvalg af dem, der fandt Anvendelse i »Palnatoke«, har han med sikker Takt undgaaet vanskelige, svært gennemskuelige Udtryk, som vilde kræve Kommentar for at forstaas af Læseren. Og som i »Vaulundur« maa man ogsaa her beundre det sikre

XVI

Maadehold. Han vogter sig for at overfylde sine Vers med gamle Gloser, og han afstemmer sin egen Sprogstone efter dem uden at arkaisere, men saaledes at Stilens Enhed er bevaret. Tonen er udpræget folkelig, djærv og frisk; den adskiller sig mærkbart fra »Hakon Jarls store Patos og »Axel og Valborg«s blide Sødme, og den finder lige ægte Udtryk for naturlig Højhed og Ro, som for slagfærdigt Humør. I Sammenligning med denne sjællandske Djærvhed virker »Wilhelm Tell«s homeriske Diktion kunstig og bleg.

»Wilhelm Tell«, som Oehlenschläger betragtede som det rigtige store, folkelige Drama, har vel i det hele ogsaa været Forbilledet for hans eget Folkestykke, som »Wallenstein« har været det for Idés og Karaktertragedien »Hakon Jarl«. Bevidst kappes han med Schiller i Bueskydningsscenen, hvis Kunst han i sine Forelæsninger senere saa fint har analyseret, og skaber et selvstændigt mesterligt Sidestykke, som taaler og fortjener den Sammenligning, han selv flere Gange har anstillet. Joms-vikingemødet svarer til Rütlisammenkomsten og har endda det Fortrin, at Stykkets Hovedperson ogsaa her er den ledende Kraft. Fælles for de to Tragedier er endvidere Synspunktet: Oprøret mod Tyrannen er paatvunget ved hans Overgreb; hans Drab er et naturligt Udslag af Nødværge. Iøvrigt har en berømt schillersk Episode foreaavævet Oehlenschläger ved Skildringen af Kongens Død, nemlig Montgomerys Scenen fra »Jungfrau von Orleans«. Begge Steder markeres den uafvendelige Skæbnes Højtidelighed ved et pludseligt Skifte i Versemaalct: Trimetret afløser den femfodede Jambc. Lessings »Nathan« har

vi sporet i *Popo* og *Fangefogden*; *Skofte* er en Studie efter shakespeareiske *Narre* og *Mordere*.

Samtiden — den fornuftige *Rahbek*, den kyndige *Dahlmann* m. fl. — var tilbøjelig til at sætte »*Palnatoke*« over »*Hakon Jarl*«. Eftertiden har til *Gengæld*, sikkert med *Urette*, vurderet Stykket meget for lavt. At *Tragedien* er dybt rodfæstet i Digterens egen Tid og præget af dens etiske Idealer, vil ikke kunne være nogen afgørende *Anstødssten*; det samme gælder *Værker* som »*Nathan*« og »*Tasso*«. *Svagheden* ligger, som allerede anført, i *Skildringen* af *Hovedpersonen*, og »*Palnatoke*« plettes dernæst slønt af et enkelt fælt *Misgreb*, *Harald i Ligklæderne*, hvorom *J. L. Heiberg* har sagt de sande Ord: »Noget mere parodisk og slettere motiveret findes ikke i noget af *Oehlenschlägers Stykker*«. Men med alle dets *Fejl* og *Mangler* er der over dette *Drama* en *Ungdomsfriskhed*, en *fyndig Kraft* og en *Rigdom* af ægte *dramatiske Situationer*, der stiller det i *Række* med Digterens bedste *Skuespil*. Ved sin klare *Handling* og sin lidt *firkantede Menneskeskildring*, som med al *ønskelig Tydelighed* sætter *Skel* mellem gode og onde, maatte det frem for de øvrige *Tragedier* have *Betingelser* for at kunne virke i en *folkelig Opførelse* paa et *folkeligt Publikum*.

I et *Brev til Christiane* af den 3. *December 1807* fortæller *Oehlenschläger*: »Jeg agter at skrive endnu en *Tragoedie*, mens jeg er her, og har allerede gjort *Planen*; det er en *Kierligheds-Tragoedie*.« Det er første Gang, Digteren omtaler sit næste store *Værk*: »*Axel og Valborg*«. Kun to *Maanedes senere* hedder det i et *Brev til H. C. Ørsted* (3. *Februar 1808*):

XVIII